

MERSİN ŞEHRİNİN MEKANSAL GELİŞİMİ VE ÇEVRESİNDEKİ TARIM ALANLARININ AMAÇ DIŞI KULLANIMI

The Examination of Spatial Expansion of the City of Mersin and Misuse of Agricultural Lands

Ersin Kaya SANDAL

*K.S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kahraman Maraş
ersinsandal@yahoo.com*

Mehmet GÜRBÜZ

K.S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kahraman Maraş

Özet: Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde yer alan Mersin şehri, nüfus ve ekonomik açıdan bölgenin ve Türkiye'nin en büyük şehirlerinden birisidir. Çukurova'nın güneybatı ucunda, Deliçay ve Müftü derelerinin oluşturmuş olduğu dar kıyı ovası (Mersin Ovası) üzerinde kurulmuş olan Mersin, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinden gelen yolların Akdeniz kıyısında kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Mersin Ovası ve doğusundaki Çukurova, verimli alüvyon toprakları ve Akdeniz iklimi nedeniyle zengin bir tarımsal potansiyel sahiptir. Bu tarımsal potansiyel insanları bu alana çekmiş, buna bağlı olarak da Mersin'de endüstrileşme ve ticaret hızla gelişmiştir. Bu gelişmeler Mersin'in mekansal gelişimini de beraberinde getirmiştir. Ancak alt ve üst yapı tesislerini daha ucuza mal etme arzusu, şehrin doğu-batı istikametindeki verimli tarım topraklarının yer aldığı ova üzerinde gelişmesine neden olmuştur. Adana-Mersin-Antalya kara yolunun iki yanında ova üzerindeki bu çarpık yapılaşma, tarım toprakları kadar kentleşmeyi de olumsuz etkilemektedir. Tarım topraklarının bu olumsuz gelişmeden daha fazla zarar görmemesi ve sağlıklı bir kentleşme için şehrin gelişiminin eğimli, tarımsal açıdan ovaya göre daha az verimli olan kuzeye doğru yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda uygun imar plânları hazırlanmalı ve en kısa zamanda uygulamaya geçirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Mekansal Gelişim, Şehir, Arazi Kullanımı, Tarım Alanı

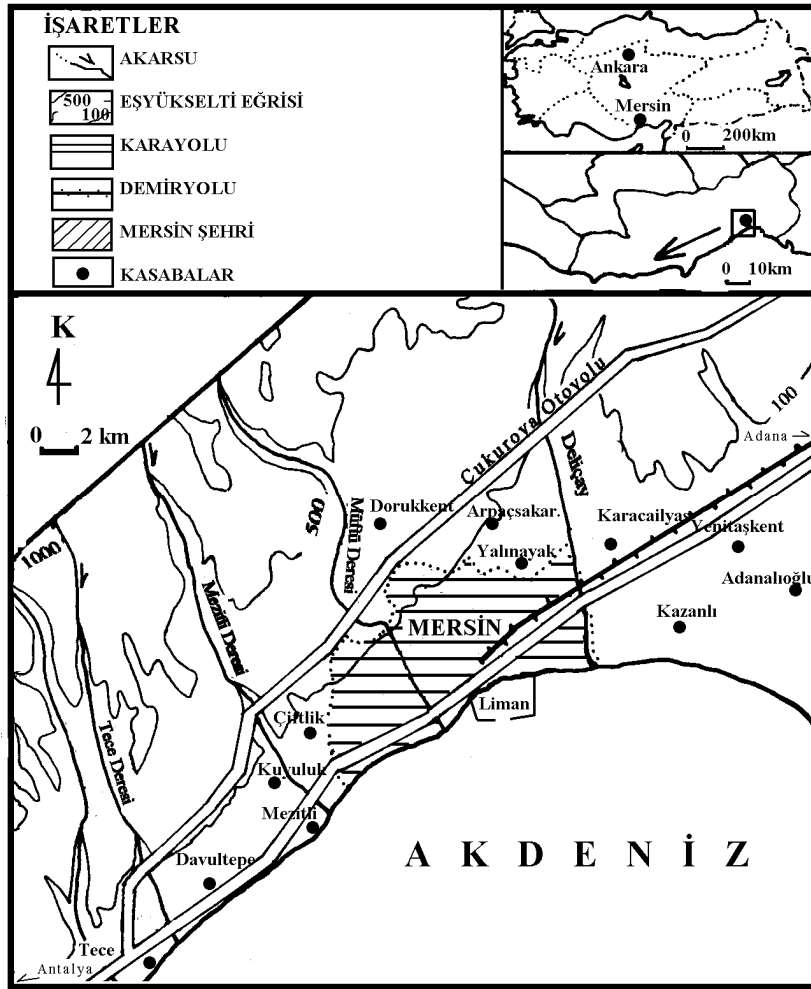
Abstract: Mersin, which is located in the Adana subregion of the mediterranean region, is one of the big cities in Turkey and the region in the sense of population and economical aspects. The city of Mersin was built on the southwest corner of Çukurova where Delicay and Müftü creeks create narrow coastal floodplain, and where the state roads coming from Eastern Anatolia, Southeastern Anatolia and Interior Anatolia are intersect on the mediterranean coast. Mersin and Çukurova plains have rich potential for agricultural practices with fertile alluvial soils and suitable climate. This agricultural potential was attracted people to the area, and eventually was caused rapid growing of industry and trade in Mersin. These developments are resulted rapid spatial expansion of the city. However, the desire for cheaper infrastructure and superstructure lead to cause expansion of the city over fertile agricultural lands along the Adana-Mersin-Antalya road. These unplanned structures, along both sides of the Adana-Mersin-Antalya road, have been causing unplanned urbanization consequently affecting agricultural areas negatively. For protection of fertile agricultural areas and suitable urbanisation, expansion of the city has to be directed toward north where has steeper slope with less fertile soils. To achive this goal, new suitable zoning and construction plans must be prepared and implemented immediately.

Key Words: Geography, Spatial Expansion, Urban, Land Use, Agricultural Area

1. Giriş

İnsanların üzerinde yaşadıkları ve tarımsal faaliyetlerini sürdürdükleri toprak, organik ve inorganik maddelerin karışımından oluşmuş doğal bir kaynaktır. İnsanların yaşamı açısından önemli olan toprak, yine insanların bilinçsiz davranış ve uygulamaları sonucu önemli ölçüde tahrip olmaktadır. Dünya ve ülkemiz ölçeğinde görülen bu olumsuz gelişmeler, Mersin ve çevresindeki tarım toprakları için de geçerlidir.

Bu araştırmaya konu olan Mersin şehri, Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde yer alır. Doğu-batı yönünde Deliçay ile Mezitli deresi, güney-kuzey yönünde ise Akdeniz ile Çukurova otoyolu arasında yer alan Mersin şehri yaklaşık 8 000 hektar bir alan kaplamaktadır. Bunun yanında Mersin çevresindeki geniş bir alan (91000 hektar) da şehrin mekansal gelişiminin doğrudan veya dolaylı yoldan etkisi altındadır. Bu alan doğuda Adanalıoğlu, batıda ise Tece Kasabası'na kadar uzanırken, kuzey yönünde ise arazinin eğim oranındaki artışa paralel olarak ortalama 20 km kadar bir genişliğe sahiptir (Harita 1).

Harita 1. Mersin'in lokasyon haritası (Çizen: E. Sandal)

Mersin şehrinin üzerinde kurulduğu ova alanı Pleistosen'de oluşmaya başlamıştır (Erinç,1952-53:150). 1840'lı yıllarda Müftü Deresi'nin 2 km kadar doğusunda, şiddetli kuzey rüzgarlarına karşı korunaklı bir alanda (Darkot,1988:770) küçük bir yerleşim birimi olarak kurulan Mersin, kısa bir zaman sonra (1852) Çukurova ve İç Anadolu'nun güney yarısı ile Güneydoğu Anadolu'da yetiştirilen

tarım ürünlerinin dışarıya pazarlandığı bir ticaret merkezi durumuna gelmiştir (Issawi,1980:130). Mersin, bu gelişimini günümüze kadar sürdürmüş ve bugün iller arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından 10. sırada yer almaktadır (Dinler,2001:274). Bu gelişme Mersin ve çevresinde ikamet eden insanlara belirli bir refah getirirken, diğer yandan verimli tarım topraklarının amaç dışı kullanımına, plansız bir kentleşmeye ve çevre sorunlarına neden olmaktadır.

Bu araştırmada, Mersin şehri ve çevresindeki verimli tarım toprakları üzerinde, şehrin mekansal gelişimi ve arazi kullanım durumu incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda şehrin mekansal gelişimi ile ilgili olarak ortaya çıkan problemlerin çözümüne yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırmada konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmış, yöreye ait temel haritalar çizildikten sonra arazi çalışmasına geçilmiştir. Arazi çalışmalarında yöredeki kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgiler elde edilmiş, yörede yaşayanlarla birebir mülakat ve anket çalışması yapılmıştır. Aynı zamanda taslakları çizilen haritalar arazide düzeltilmiş ve büro çalışmalarıyla yazım aşaması tamamlanmıştır.

2. Mersin'in Mekansal Gelişimine Etki Eden Coğrafi Faktörler

2.1. Topoğrafya

Deliçay ile Müftü Deresi'nin oluşturduğu Mersin Ovası, batı yönünde oldukça dar bir kıyı ovası özelliğinde iken, doğuya doğru bir yelpaze gibi genişlemektedir. Şehrin batısında Çiftlikköy Kasabası'nın yakınlarında kıyı ovasının genişliği, kuzey-güney yönünde 2 km kadar iken, Müftü Deresi'nin doğusunda 3 km, Deliçay'ın batısında 7 km ve daha doğuda Adanalıoğlu Kasabası yakınlarında ise 10 km kadardır.

Deniz kıyısından 5 km içeride Çavuşlu Mahallesi'nin bulunduğu alanda 100 metreye ulaşan yükselti, kuzeyde otoyol bağlantısının bulunduğu ve Mersin Büyükşehir Belediye sınırının kuzeyini oluşturan kesimde 150 metreyi bulur. Bu noktadan 2 km kadar daha kuzeyde Dorukkent Kasabası ve Çopurlu Köyü'nün güneyinde ise yükselti 200 metreye ulaşır. Kalker oluşumlu (Göney,1976:4) dalgalı düzlüklerden oluşan bu alandan kuzeye doğru arazinin yükselti ve eğim derecesi hızla artmaya, dağlık alanlar geniş yer kaplamaya başlar. Ovanın batı ve doğu kesimlerinde arazinin eğim oranı % 1 civarında iken, şehir içinde kıyı ile Akkent ve Çavuşlu mahalleleri arasındaki alanlarda eğim oranı % 2 civarındadır.

Topoğrafyanın kuzey yönündeki bu yükselişi nedeniyle şehir mekansal olarak daha çok doğu-batı yönünde genişlemektedir. Ancak bu durum ileride de değinileceği üzere Mersin çevresindeki verimli tarım topraklarının amaç dışı kullanımına yol açmaktadır.

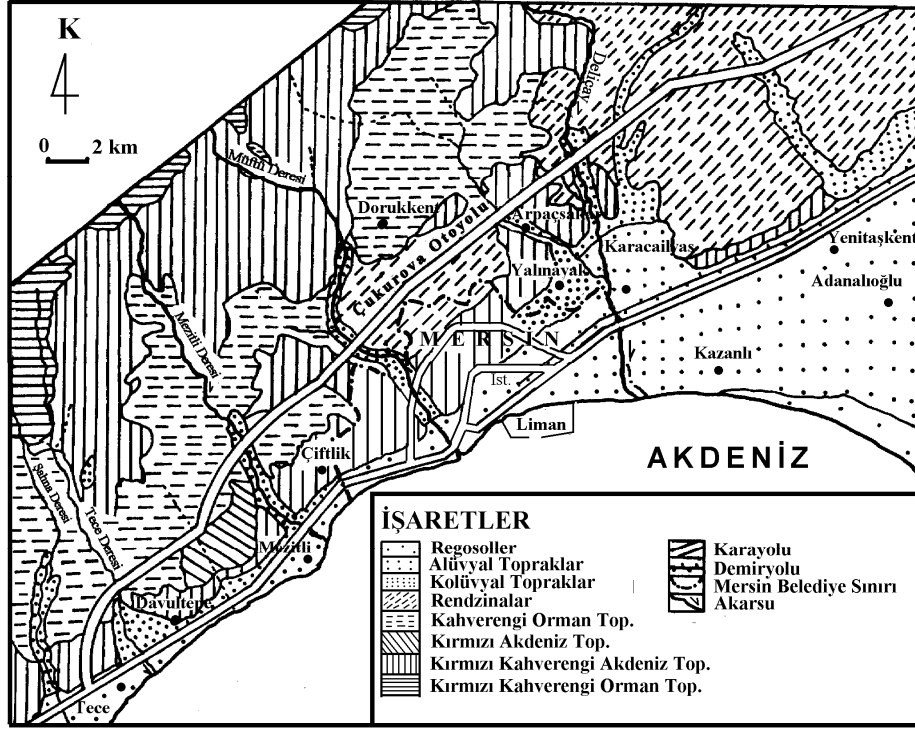
2.2. Toprak

Mersin'in bulunduğu alanda, alüvyal kıyı ovasının genişliği batıda 2 km kadar iken, şehrin doğusunda 7 km'ye ulaşır. Ova genelde alüvyal topraklardan oluşurken, bunun hemen gerisinde Mezitli-Kocavilayet-Çavuşlu hattı çevresinde ve Yalınayak Kasabası'nın doğusunda Kırmızı Kahverengi Akdeniz Toprakları; Kurdalı, Selçuklar ve Gündoğdu mahalleleri ile Çavak Köyü-II. çevre yolu arasında kalan Müftü Deresi'nin çevresinde Kolüvyal Topraklar; Eski Mezitli çevresinde Kırmızı Akdeniz Toprakları; Arpaçsakarlar-Dorukkent kasabaları ile Çopurlu-Karaisalı köyleri arasında ve Yenitaşkent Kasabası'nın kuzey bölümünde Rendzina Topraklar; Çopurlu-Camili-Iğdır ve Musalı köyleri arasında ise Kahverengi Orman Toprakları yaygındır (Harita 2).

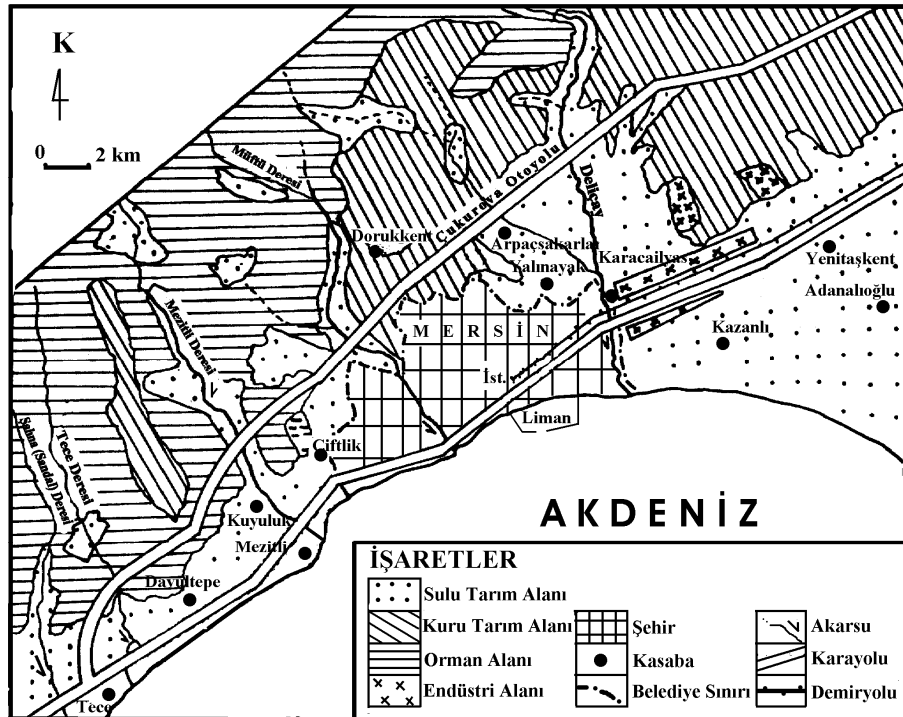
Mersin çevresindeki Alüvyal, Kırmızı Akdeniz, Kırmızı Kahverengi Akdeniz ve Kolüvyal Topraklar yöredeki intansif tarımsal faaliyetler açısından olduğu kadar turuncgil tarımı bakımından da önemlidir. Kahverengi Orman ve Rendzina Toprakları ise bağcılık ve tahıl üretimine (kuru tarım) uygundur (Harita 3).

Mersin çevresindeki bu topraklar, kabiliyet sınıflandırılmasına göre (Çizelge 1) değerlendirildiğinde; bu toprakların %10.8'i I. sınıf tarım topraklarından oluşmaktadır (Çizelge 2). Mersin çevresindeki bu verimli tarım toprakları uygun iklim koşullarıyla beraber yörede yoğun tarımsal faaliyetlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ovanın kuzeyinden itibaren eğim artışına bağlı olarak II., III. ve

IV. sınıf tarım topraklarının alanı genişlemektedir. Bu toprakların kuzeyinde ise VI. ve VII. sınıf topraklar geniş yer kaplar(Harita 4).

Harita 2. Mersin çevresinin toprak haritası

Kaynak: Tarım Orm. ve Köy. Bak. Köy. Hiz. Gen. Müd. "İçel İli Arazi Varlığı, 1991"den yararlanılarak ve arazi çalışmalarına dayandırılarak E. Sandal tarafından yapılmıştır.

Harita 3. Mersin çevresinin araziden faydalanma haritası

Çizelge 2. Mersin çevresindeki toprakların kabiliyet sınıfları ve oranları

	Toprak kabiliyet sınıfları						Toplam alan (Hektar)
	I.	II.	III.	IV.	VI.	VII.	
Alan (Hektar)	9850	8600	7975	13425	21450	29700	91000
Oran (%)	(%10.8)	(%9.5)	(%8.8)	(%14.7)	(%23.6)	(%32.6)	(%100)

Kaynak: Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı verilerinden hesaplanarak çıkarılmıştır.

2. 3. İklim

İnsanların bütün vücut fonksiyonları ile beraber rahatça yaşayabileceği ve yürüttükleri ekonomik faaliyetleri rantabil olarak sürdürebileceği alanlar daima çekici olmuştur. Bu bağlamda Mersin ve çevresindeki verimli topraklar, iklimin de olumlu etkisi ile tarihi süreç içerisinde binlerce insan için bir çekim alanı haline gelmiştir.

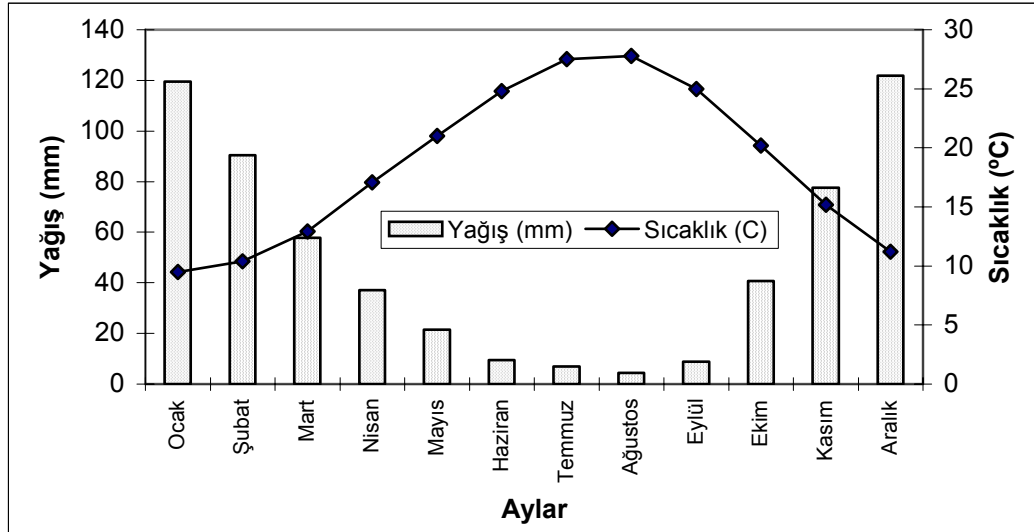
Akdeniz ikliminin hakim olduğu yörede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlıdır. Mersin'in yıllık yağış miktarı 596.2 mm, yıllık sıcaklık ortalaması ise 18.6 °C dir (Çizelge 3). Akdeniz kıyısındaki bu sıcaklık ve yağış değerleri kuzeye doğru gidildikçe yükseltiye bağlı olarak değişir. Bu değişim sonucu sıcaklık düşerken, yağış miktarı artar.

Çizelge 3. Mersin'de ortalama sıcaklığın ve yağışın aylara dağılışı (rasat süresi:1929–1990 arası)

AYLAR	O	Ş	M	N	M	H	T	A	EY	EK	K	A	YIL.
Sıcaklık (°C)	9.5	10.4	12.9	17.1	21.0	24.8	27.5	27.8	25.0	20.2	15.2	11.2	18.6
Yağış (mm)	119.6	90.5	57.8	37.1	21.5	9.4	6.9	4.5	8.9	40.6	77.6	121.8	596.2

Kaynak: D.M.İ. Gen. Müd.

Yörede, yıllık yağış miktarının % 55.7'si (331.9 mm) kış mevsiminde, % 3.5'i (20.8 mm) ise yaz mevsiminde düşmektedir. En fazla yağış Aralık (121.8 mm), en az yağış Ağustos (4.5 mm) ayında düşer. En sıcak ay Ağustos (27.8 °C) iken en soğuk ay Ocak (9.5 °C) tır (Şekil 1). Bu verilere göre en sıcak ve en soğuk ay ortalamaları arasındaki fark 18.3 °C dir.

Şekil 1. Mersin'in sıcaklık ve yağış diyagramı

Mersin'de Mayıs ve Ekim ayları arasında sıcaklık ortalamasının 20 °C nin üzerinde olması ve yaz mevsiminin kurak geçmesi, özellikle Mersin çevresindeki yoğun tarımsal faaliyetleri doğrudan etkilemekte ve tarımda sulama ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan yörede yaz mevsiminde sıcaklığın yüksek olması çeşitli sebzelerin ve bazı tropikal kökenli bitkilerin yetişmesine olanak sağlar. Mersin çevresinde tropikal kökenli bitkilerden özellikle turunçgiller modern sulama sistemlerinin

de katkısıyla oldukça geniş bir alanda yetiştirilir. İklimin başta tarım olmak üzere diğer sektörler (inşaat ve ulaşım) için de uygun olması binlerce insanı Mersin ve çevresindeki yerleşmelere çekmekte, bu durum ise Mersin'in mekansal gelişimini doğrudan etkilemektedir.

2. 4. Hidroğrafya

Mersin ve çevresindeki en önemli akarsular Deliçay, Müftü ve Mezitli dereleridir. Bu akarsuların boyları kısa, rejimleri düzensizdir. Tarımsal sulamada bu akarsulardan ve yörede yılda

16 000 000 m³'ü (DSİ, 1978: 49) bulan yer altı su rezervinden yararlanılmaktadır. Aynı zamanda Mersin ve çevresindeki bazı sanayi kuruluşları da kendi su ihtiyaçlarını bu su kaynaklarından sağlamaktadır. Ancak 1950 öncesinde yöredeki nüfus ve tarımsal faaliyetler için yeterli olan bu su kaynakları, başta tarımsal faaliyetler olmak üzere artan ekonomik aktiviteler ve şehirleşme hareketleri sonucu ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu su açığını kapatmak için 1966 yılında Berdan I ve Berdan II sulama kanalları faaliyete geçmiştir. Böylece Mersin çevresindeki tarım alanları sulanmış ve tarımsal üretimde artış sağlanmıştır. Artan tarımsal üretim yörede tarıma dayalı ticari ve endüstri tesislerinin kuruluşunu beraberinde getirmiş ve bu durum şehrin mekansal gelişimine de yansımıştır.

Ancak yöredeki akarsuların rejimlerinde görülen düzensizlik, zaman zaman çevrelerindeki tarım toprakları ve yerleşim alanları için taşkın tehlikesi oluşturmaktadır. 1950'lerden itibaren bu akarsuların, çevrelerindeki alanlara zarar vermemesi için birçok yatırım gerçekleştirilmiştir. Fakat 1975 yılından sonra Mersin'in yaşamış olduğu yoğun göç hareketleri yanında, yetersiz veya yanlış uygulanan imar planları sonucu doğal dere yatakları ortadan kaldırıldığı veya çok daraltıldığı için daha büyük bir tehlike ortaya çıkmıştır. Bugün Mersin ve çevresindeki yerleşmeler ile tarım alanları bu yanlış uygulamalar nedeniyle yağışlı mevsimlerde sel tehlikesi ile karşı karşıyadır. 2001 Aralık ayında yörede yaşanan sel felaketi buna bir örnektir. Bugün bu dere yatakları bir yandan bilinçsiz bir şekilde yerleşim alanı olarak kullanılırken, diğer yandan oluşan doğal afetler (sel) sonucu insanların yakınına yerleşmeye korktukları alanlar haline gelmiştir. Bu durum ister istemez şehrin mekansal gelişimine de yansımaktadır.

2. 5. Nüfus

Şehirler, sahip oldukları nüfus ve buna bağlı mesken yoğunluğu ile çevrelerindeki kır yerleşmelerinden kolaylıkla ayırt edilebilirler. Aynı zamanda şehirlerdeki nüfus, kır yerleşmelerinde görülen aksine, sosyo-ekonomik ve kültürel yönden homojen bir yapıyı yansıtmaz. Bununla beraber şehirlerdeki herhangi bir sosyo-ekonomik veya kültürel faaliyetin yoğunluğu o şehrin genel özelliği olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan Mersin şehri, kurulduğu günden bu yana Çukurova, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'nun güney yarısı için yurtdışına açılan bir ticaret merkezi olma özelliğini korumuştur. Mersin şehri aynı zamanda coğrafi konumunun sağladığı olanaklar sayesinde ticaretin yanında endüstrinin de gelişmekte olduğu bir şehirdir. Bu ekonomik aktiviteler, zaman içerisinde Mersin'de nüfusun hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Yörede artan sosyo-ekonomik faaliyetler ve nüfus hareketleri karşılıklı olarak birbirleri için motivasyon işlevi görmüştür. Artan bu faaliyetler hiç kuşkusuz Mersin ve çevresinde arazilerin kullanımını da farklı boyutlarda etkilemiştir.

Mersin 1860 yılında 2 341 nüfusa sahip (Mutlu,1941:32) bir yerleşim birimi iken, 1888 yılında 9 000 (Cunet,1892:50), 1900 yılında 23 452 (Karadağ,1939:7) kişinin yaşadığı bir kent durumuna gelmiştir. 1927 yılındaki nüfus sayımında ise gayr-i müslimlerin ayrılmaları nedeniyle şehir nüfusu 21 147 kişi olarak tespit edilmiştir (Başvekalet İst. Umum Müd.,1929:132).

1927 den 2000 yılına kadar geçen 73 yıllık süre içerisinde nüfus %2443.3 oranında bir büyüme göstererek 537 842'ye ulaşmıştır. Bu tarihi süreç içerisinde Mersin'deki nüfus artış hızı genelde Türkiye şehir nüfusu artış hızının üzerinde gerçekleşmiştir (Çizelge 4). Mersin, nüfus gelişimine paralel olarak mekansal genişlemesine devam etmiştir. XIX. yüzyılın başında 300 hektarlık bir yerleşim alanı üzerinde yer alan (Başgelen,1998:9) ve 1940'lara kadar fazla bir değişiklik göstermeyen (Çakıroğlu,1940:416) Mersin, 2000 yılında ise yaklaşık 8 000 hektarlık bir alana yayılmıştır (Harita 5).

2. 6. Ekonomik Yapı

Mersin ve çevresindeki ekonomik yapı ticaret ve endüstri ağırlıklıdır. 1990 yılında Mersin şehrinde çalışan nüfusun % 67.5'i hizmet, % 28.2'si sanayi ve % 4.3'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Hizmet sektöründeki işgücünün büyük bir bölümü ticaretle uğraşmaktadır. Bunu sanayi sektörü izlemektedir. Yörede ilk sanayi tesisleri 1860'larda kurulmaya başlamış (Develi,1998:115), bu küçük çaplı sanayi tesislerini özellikle 1950'lerden sonra büyük sanayi kuruluşları takip etmiş; bunun yanında ulaşım, enerji ve sulama amaçlı büyük alt yapı yatırımları da gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 4. Mersin ve Türkiye şehir nüfusunun yıllık artış hızı (1927-2000)

Yıllar	Türkiye		Mersin	
	Nüfus miktarı	Yıllık nüfus artış hızı (%0)	Nüfus miktarı	Yıllık nüfus artış hızı (%0)
1927	3 305 879	-	21 147	-
1935	3 802 642	17.50	27 620	33.4
1940	4 346 249	26.72	30 007	16.7
1945	4 687 102	15.10	33 148	20.1
1950	5 244 337	22.47	36 463	19.2
1955	6 927 343	55.67	50 104	65.6
1960	8 859 731	49.21	68 485	64.4
1965	10 805 817	39.71	86 692	48.2
1970	13 691 101	47.33	112 982	54.4
1975	16 869 068	41.75	152 236	61.4
1980	19 645 007	30.47	216 308	72.7
1985	26 865 757	62.61	314 350	77.6
1990	33 326 351	43.10	422 357	60.8
2000	44 006 274	26.8	537 842	24.2

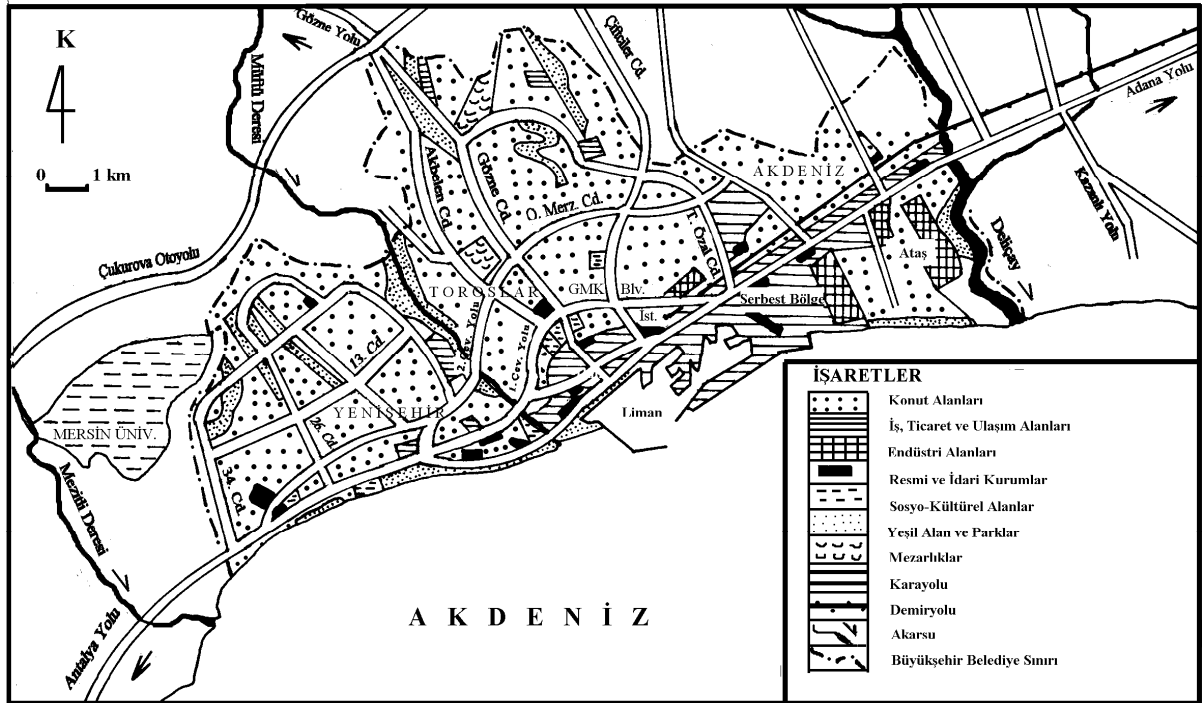
Kaynak : DİE

Mersin'in ekonomik gelişiminde önemli bir yeri olan ve 1954 yılında temeli atılan modern Mersin Limanı 1962 yılında hizmete açılmıştır (MTSO,1998:97). 1950'lerden itibaren tarım sektöründe de büyük ilerlemeler olmuş; makineleşme, gübreleme, sulama, ilaçlama ile ulaştırma ve pazarlama sistemlerindeki gelişmenin sonucu olarak tarımsal alan genişlemiş, üretim ve verim artmıştır. Yörede 1940'lara kadar en önemli tarımsal ürün pamuk iken, bu yıllardan itibaren önce turunçgil tarımı, daha sonra da sebze tarımı yaygınlaşmıştır (Akbaş ve Uğur, 1944: 81). Örneğin; 1940'da Mersin çevresinde 6 000 hektar alanda pamuk, 700 hektar alanda turunçgil (130 000 ağaç) ve 300 hektar alanda sebze tarımı yapılırken (Çakıroğlu,1941:419), drenaj ve sulama kanallarının (Berdan I-Berdan II) devreye girmesi ile (Alptekin ve Diğ., 1985: 41) sulu tarım alanları (20 500 hektar) ve turunçgil bahçeleri genişlemiştir. 1970'li yıllarda Mersin çevresindeki pamuk ekim alanlarının yerini büyük ölçüde turunçgil (1 640 000 ağaç) ve sebze bahçeleri (672 hektarı sera) almıştır.

Bugün Mersin ve çevresinde turunçgil bahçeleri en geniş tarımsal alanı oluştururken, bunu sebze alanları takip etmekte, tarımsal üretimde ise sebzeleri turunçgil üretimi izlemektedir (Çizelge 5, 6). Üretilen tarımsal ürünlerin bir bölümü Mersin ve çevresindeki fabrikalarda işlenmekte, büyük çoğunluğu ise yurt içi ve yurt dışındaki pazarlara sevk edilmektedir.

Tarımsal alandaki bu gelişmelere paralel olarak, kırsal ile şehir arasındaki etkileşimin sonucunda ticari faaliyetler gelişmiştir. Ancak bu olumlu gelişmenin yanında, kırsal alanın dağlık kesimlerinde tarımsal üretimin nüfus artış hızının gerisinde kalması sonucu ekonomik yönden zor durumda kalan binlerce insan Mersin'e göç etmiş ve etmektedir. Bu durum şehrin mekansal gelişimine doğrudan etki yapmaktadır.

dığından, Mersin Limanını Haydarpaşa-Bağdat demir yoluna bağlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu problemi çözmek için de 1886 yılında Adana-Mersin demir yolu inşa edilmiştir (Cuinet,1892:18). 1890 yılında bu demir yolu hattı ile 38 507 yolcu ve 36 612 ton yük taşınmıştır. Aynı yıl Mersin Limanına 305 yabancı gemi uğramıştır (Cuinet,1892:57). Gelişen bu tarımsal ve ticari faaliyetlerin etkisi ile Mersin’de küçük çaplı çırçır, yağ, un, buz ve iplik fabrikaları kurulmuştur. Bu ekonomik aktivitele-
rin sonucu olarak 1886 yılında Mersin Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştur (Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, 1998:4). Limanın ve demir yolu istasyonunun şehrin doğusunda yer alması sonucu, kurulan ticarethaneler ve fabrikalarda şehrin doğusundaki I. sınıf tarım topraklarına doğru kaymıştır. Bunun sonucunda şehrin yerleşim dokusu doğu ve kuzeydoğuya doğru yönelmiştir. XX. yüzyıla gelindiğinde ise Mersin’in batıda Müftü Deresi’nden doğuda istasyon mevkiine kadar uzanan 300 hektarlık dar bir kıyı şeridi boyunca I. sınıf tarım toprakları üzerinde yayıldığı görülmektedir. Bu alan bugünkü Hamidiye, Kültür, Kiremithane, Çankaya, Bahçe, Mahmudiye, Cami-i Şerif ve Mesudiye mahalleri ile İhsaniye Mahallesi’nin güneyi, Turgut Reis Mahallesi’nin doğu ve güneybatı kısımları ve İstasyon çevresini kapsamaktadır.

Harita 6. Mersin’de fonksiyon alanlarının dağılışı haritası (Çizen: E.Sandal)

3. 2. 1901-1950 Yılları Arası

Bu dönemde Mersin’in mekansal ve sosyo-ekonomik yönlerden gelişiminde daha önceki dönemde olduğu gibi, demir yolu ve limanın büyük etkisi olmuştur. Cumhuriyet dönemi öncesinde Mersin’in yerleşme alanı batıda kıyıyı takip ederek Müftü Deresi’ne, kuzeyde bugünkü Mersin Devlet Hastanesi’ne, doğuda ise Beşyol ve İstasyon mevkiine dayanmıştır. 1938 yılına gelindiğinde Alman Hermann Jansen tarafından Mersin’in ilk imar planı yapılmıştır (İl Çevre Müd.,1998:154). Bu plan, şehrin belirli bir yöne doğru gelişimini yönlendirmeden çok mevcut fiili yayılma alanını bir düzene sokmayı amaçlamıştır. 1940’lı yıllarda ise Mersin’de yerleşim dokusu gittikçe yoğunlaşmış ve şehir mekansal olarak bir miktar genişlemiştir. Şehrin eski yerleşim çekirdeğini oluşturan mahallelere bugünkü Turgut Reis, Barış, İhsaniye, Yenimahalle ve Nusratiye mahallelerinin bulunduğu alan dahil olmuştur. Bu dönemde İstasyonun kuzey kısmında konut sayısı oldukça azdır. Müftü Deresi, İstasyon, Beşyol ve bugünkü Gazi Mustafa Kemal Bulvarı (GMK) arasında yayılan Mersin’in doğusunda tarla-

lar, kuzey ve batısında ise bahçeler geniş yer kaplamaktadır (Çakıroğlu,1941:415). Bugünkü Büyükşehir Belediye Binası ile Katolik Kilisesi arasındaki Yoğurt Pazarı civarında ticarethane, depo ve dükkanlar; Hastane Caddesi'nde ise daha çok yöresel ihtiyaçlara dönük dükkan ve ticarethaneler bulunmaktadır. 1950 yılına gelindiğinde Mersin kıyıya paralel uzanan ve bunu kuzey-güney yönüne dik kesen yolların kesiştiği büyük ölçüde düzenli bir yerleşim ağına sahiptir ve şehrin nüfusu 36 463'e, yayıldığı mekansal alan da 500 hektara ulaşmıştır. Şehrin mekansal olarak yayıldığı alan yine I. sınıf tarım topraklarından oluşmaktadır.

3. 3. 1951-1980 Yılları Arası

1950 yılından sonra gelişen ekonomik aktiviteler sonucu Mersin'in nüfusu hızla artmış, yerleşim alanı da gittikçe genişlemiştir. 1962 yılında modern Mersin Limanı ve Ataş Petrol Rafinerisi, 1966 yılında Mersin Termik Santrali'nin I. ve 1969 yılında ise 2. üniteleri hizmete girmiştir. 1969 yılında Gübre, 1970'lerde Cam, Plastik, Madeni Eşya, Soda ve Çimento fabrikaları kurulmuştur. Özellikle liman ve Mersin-Adana karayolunun çevresi ticaret ve sanayi tesisleri için çekim alanı haline gelmiştir. Buna karşılık Mersin-Adana demiryolu hattı çevresi aynı ilgiyi görmemiştir. Sanayi tesislerinin Mersin-Adana karayolu çevresinde yoğunlaşmasında ekonomik faktörler önemli rol oynamıştır. Çünkü fabrikalardaki üretim için gerekli olan hammaddenin temini ve üretilen mamul maddelerin pazarlanmasında karayolu, demiryoluna göre zaman ve yükleme-boşaltma açısından daha avantajlı görülmüştür. Bunun yanında 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ucuz arsa temin etmek ve daha az vergi ödemek için yeni kurulan sanayi tesisleri Adana yolu boyunca belediye sınırının dışına kaymıştır.

Sanayi sektöründeki bu gelişmeler şehrin gelişim yönünü etkilediği gibi konut alanlarının nelerde kurulacağını da etkilemiştir. 1960'ların sonunda Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'nın (I. çevre yolu) üzerinde sanayi ve ticarete çalışan sınıfın oluşturduğu mahalleler kurulmuştur. I. Çevre yolunun etkisi ile şehir kuzeye doğru kaymış, bunun sonucunda özellikle işçi sınıfının oturduğu mahalleler gittikçe genişlemiş ve çok sayıda ticari kuruluş da çevre yolu üzerine konuşlanmıştır. 1970'li yıllarda sanayi tesislerinin şehrin doğusunda yoğunlaşması nedeniyle konut alanları şehrin kuzeyine ve batısına doğru yönelmiştir. 1970'lerden itibaren Müftü Deresi'nin batısında çok katlı yapılar ve sayfiye amaçlı II.konut alanları görülmeye başlanmıştır. 1980 yılına gelindiğinde şehrin doğu ve kuzey-doğusunda özellikle güneydoğu ve doğu illerinden gelen nüfusun oluşturduğu gecekondu mahalleleri meydana gelmiştir. Kuzey kısımda ise çoğunlukla Mersin İli'nin kırsal kesimden gelen insanların ikamet ettiği mahalleler oluşmuştur. Bunun sonucunda şehrin yayıldığı alan daha da genişlemiş (Özbek ve Diğ.,1984:58-70) ve şehir planlanan mevcut imar alanının dışına taşmıştır.

Otuz yıllık bu tarihi süreç sonucunda Mersin'in yakın çevresindeki I. sınıf tarım topraklarının önemli bir bölümü konut alanları, ticaret ve sanayi tesisleri ile kaplanmış, şehir doğuda Deliçay'a, batıda Çiftlikköy Kasabası'na, kuzey yönünde ise Çavuşlu Köyü'ne doğru yayılmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde şehir nüfusu 216 306 kişiye yerleşim alanı da 2 500 hektara ulaşmıştır.

3. 4. 1980 Sonrası

1975 yılından sonra Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu bölgelerinden Mersin'e yönelen yoğun göç hareketleri 1980 yılından sonra daha da hızlanmıştır. Mersin'in nüfusu 1980-85 yılları arasında Cumhuriyet dönemindeki en büyük artış oranına (%35.7) ulaşmıştır. 1980 sonrasında şehir doğu, kuzey ve batı yönünde hızla büyümeye devam etmiş, şehrin kuzey ve doğusunda bir-iki katlı gecekondu- lar, güney-batısında ise gelişigüzel çok katlı yapılar çıg gibi büyümüştür. Şehrin, nüfus ve mekansal açıdan göstermiş olduğu bu gelişmeler sonucu özellikle de şehir içindeki mevcut ulaşım yolları ihtiyacı karşılayamayacak duruma gelmiştir. Artan bu trafik yoğunluğunu azaltmak ve aynı zamanda şehrin gelişimini daha kuzeydeki eğimli alanlara doğru çekmek için 2. çevre yolu (H. Okam Merzeci Bulvarı) açılmıştır.

1980'li yılların başında Mersin Serbest Bölgesi'nin kurulması ile ilgili gelişmeler (1985 yılında kuruldu) özellikle Güneydoğu Anadolu'dan Mersin'e yoğun bir göç hareketinin yaşanmasına neden

olmuştur. Konut alanları şehrin doğusunda, Adana yolu boyunca sanayi, ticaret ve depolama alanlarının arasına dağılmıştır (Harita 6). Bu gelişme 1990'lı yıllarda da devam etmiş, I. ve II. sınıf tarım toprakları üzerinde Deliçay'a kadar uzanan yerleşim alanları, Adana yolu ile Çiftçiler Caddesi arasındaki kuzeydoğu yönüne doğru genişlemiştir. Böylece bu alandaki yerleşme doğuda Deliçay'a, kuzeyde Yeni Toptancı Hali tesislerinin kuzeyine ve Otoyol bağlantı noktalarına kadar uzanmıştır.

1980 sonrasında şehrin kuzey kesiminde de yoğun bir yapılaşma görülmüştür. Gecekondulaşmayı önlemek amacıyla 1985 yılında H. Okan Merzeci Bulvarı'nın (II. Çevre yolu) kuzeyinde Güneykent (840 hektar alan, 34000 konut, 156 000 nüfus) ve Akbelen (2 700 konut, 12 000 nüfus) toplu konut alanları inşa edilmiştir. Bunun sonucunda bu alanın yakınındaki Çavuşlu Köyü Mersin Belediyesi sınırları içine dahil olmuş ve şehir kuzeye doğru daha da genişlemiş, kuzeydoğuda Yalınayak Kasabası'na kuzeybatıda ise Çukurova Otoyolu'na dayanmıştır. Kuzey yönünde Müftü Deresi ile Arpaç-Camili yolu (Çiftçiler Cd.) arasındaki bu yapılaşma, II., III. ve VI. sınıf toprakların üzerinde gerçekleşmiştir.

Batı yönünde ise şehir, önceleri kıyı boyunca Mezitli Kasabasına doğru gelişmiştir. Bu alanda plajların yer aldığı sahiller ve bunun 50-100 metre kadar gerisindeki turuncgil ve sebze alanları (I. sınıf tarım toprakları) yoğun bir yapılaşmaya sahne olmuştur. Bu durum sahil kesimindeki doğal dengiyi bozduğu gibi çok katlı çarpık bir yapılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Mevzii planlar bu alandaki imar problemlerini çözmemiş, 1980 öncesi ve sonrası yapılan imar planları istisnai durumlar hariçinde önemli ölçüde var olan yapılaşmayı tasdikten öte gidememiştir. Bunun yanında 1985 ve 1990 yıllarında çıkan imar ve kıyı ile ilgili kanunlar da bu duruma engel olamamıştır. Ancak bu alandaki yoğun yapılaşma ve bunun neden olduğu çevre, gürültü ve görüntü kirliliği nedeniyle maddi durumu iyi olan insanlar da artık bu alandan uzaklaşarak bitki örtüsünün daha zengin, hava sirkülasyonunun daha iyi ve nüfus yoğunluğunun daha az olduğu kuzeybatıdaki etek alanlara doğru yerleşmeye başlamışlardır. Kuzey-batı yönüne doğru devam eden genişleme sonucu, 1990'ların sonunda Kocavilayet Köyü Mersin'e dahil olmuştur. Doğu, kuzey ve batı yönündeki bu gelişmeler sonucu şehrin yayıldığı alan daha da genişlemiştir.

Mersin'in mekansal olarak yayıldığı alan 1983 yılında 6696.5 hektar (Alptekin ve Diğ., 1985: 108) ve 1990'lı yılların başında 7 000 hektar iken günümüzde 8 000 hektara ulaşmıştır (Çizelge 7). Şehir, doğu ve batı yönünde I.sınıf tarım toprakları, kuzeybatı yönünde IV. sınıf tarım toprakları ve kuzey yönünde ise II., III. ve VI. sınıf topraklar üzerinde yayılmıştır.

Çizelge 7. Mersin'in yerleşim alanındaki toprakların kabiliyet sınıfları ve oranları (2000)

	Toprak kabiliyet sınıfları					Toplam alan (Hektar)
	I.	II.	III.	IV.	VI.	
Alan (Hektar)	3850	1400	825	1375	550	8000
Oran (%)	(%48.1)	(%17.5)	(%10.3)	(%17.2)	(%6.9)	(%100)

Kaynak : Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı verilerinden hesaplanarak çıkarılmıştır.

Mersin'in bu mekansal gelişimine ve nüfus artışına paralel olarak, 1980 yılından bu yana çok sayıda yeni mahalle kurulmuştur. Belediye kayıtlarına göre bu mahallelerde bugün en az 190 000 kişi (şehir nüfusunun %38'i) yaşamaktadır. Genelde gecekonduardan oluşan bu mahallelerin çoğunda insanların geldikleri yöreleri yansıtan sosyo-kültürel kümelenmeler oluşmuştur.

4. Sonuç

1840'lı yıllarda Akdeniz kıyısındaki I. sınıf tarım toprakları üzerinde bir balıkçı köyü durumunda bulunan Mersin, bu tarihten itibaren zaman içerisinde artan nüfus ve ekonomik faaliyetlerle beraber mekansal olarak doğu, batı ve kuzey yönünde genişlemiştir.

Şehir, 1950'lerde mekansal olarak I. sınıf tarım toprakları üzerindeki gelişmesini devam ettirmiş, sanayi ve ticaret alanları daha çok liman ve Mersin-Adana kara yolu çevresinde yoğunlaşmış, konut alanları da bu tesislerin yakınına doğru kaymıştır. 1960'larda ise bu gelişmenin yanında kuzeydeki II. sınıf tarım toprakları üzerine doğru genişlemiş, 1970'lerde Müftü Deresi'nin batısına taşmıştır.

1980 den sonra Mersin çok hızlı bir şekilde kuzey, doğu ve batı yönüne doğru yayılmıştır. Doğu ve batı yönünde I. sınıf , kuzeybatı yönünde IV. sınıf, kuzey yönünde ise II., III. ve VI. sınıf topraklar üzerinde genişlemiştir. 1970'lerde kıyı bandında başlayan II. konut yapımı bu yıllarda daha da artmış, bunun yanında ova ve kıyı kesiminde yapılan yeni ulaşım yolları da geniş alanlar kaplamıştır. Aynı zamanda Mersin-Adana kara yolunun çevresindeki sanayi ve ticaret tesislerinin sayısı gittikçe çoğalmıştır. Bu gelişmelerden özellikle I. sınıf tarım toprakları olumsuz yönde etkilenmiştir.

Kuruluşundan günümüze kadar sosyo-ekonomik ve mekansal olarak devamlı gelişen Mersin, bu gelişmesini büyük ölçüde I., II., III. ve IV. sınıf topraklar üzerinde gerçekleştirmiştir. Ancak bugün şehrin ova tabanındaki bu gelişiminin yeterince sağlıklı olmadığı görülmüştür. Çünkü binlerce hektar verimli tarım alanını yok eden bu gelişme, sağlıksız bir kentleşmeyi ve yeni çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu durumun önlenmesi ve Mersin çevresindeki verimli tarım alanlarının korunması için aşağıdaki önlemlerin alınması zorunludur.

İmar planları, şehrin çevresindeki I. ve II. sınıf tarım topraklarının amaç dışı kullanımını önleyecek, tarımsal arazi bütünlüğünü bozmayacak bir şekilde hazırlanmalıdır.

İmar planlarını hazırlama ve uygulama aşamasında diğer devlet kuruluşlarıyla eşgüdüm sağlanmalıdır.

Mersin şehrinin gelişim yönleri arsa taleplerinden önce belirlenmeli ve gerekli planlamalar yapılmalıdır.

Konut, ticaret ve endüstri alanları şehrin kuzeyindeki III., IV. ve VI. sınıf topraklar üzerine yönlendirilmelidir.

Şehir içi ve çevresinde dağınık halde bulunan endüstri tesisleri belirli alanlarda (Organize Sanayi Bölgesi) toplanmalıdır. Böylece gereğinden fazla arazi kullanımı önleneyeceği gibi tarım arazilerinin bütünlüğü korunacak ve tarımsal üretim azalışı önlenmiş olacaktır.

Mersin'deki endüstri tesisleri veya organize sanayi bölgeleri Mersin-Adana kara yolunun 2-3 km kadar kuzeyindeki tarımsal değeri fazla olmayan az eğimli kalker platolar üzerine kaydırılmalıdır. Böylece tarım topraklarının amaç dışı kullanımını önlediği gibi deniz, kara ve demir yolu ulaşımına da uygun bir alan seçilmiş olur.

Bölünmüş bir kara yolunun ortalama genişliğinin 40 metre olduğu düşünülürse, Mersin çevresindeki tarımsal arazi kaybının ne kadar fazla olduğu daha iyi anlaşılır. Bu nedenle ulaşım alanlarının ova üzerindeki I. ve II. sınıf tarım toprakları üzerinden daha kuzeydeki III, IV. ve VI. sınıf topraklara doğru kaydırılması gerekmektedir.

Verimli tarım toprakları üzerindeki turistik amaçlı ikinci konutların tahribatı (özellikle şehrin batısındaki kıyı bandında) bir an önce durdurulmalıdır.

Sellerden korunmak için dere yatakları yerleşime açılmamalıdır.

Referanslar

- Alpkent, N.; Oktay, R. G.; Arıkbay, C. (1985) *Çukurova Bölgesinde Tarımsal Alanların Tarım Dışı Kullanım Düzeyi ve Ekonomik Kayıplar*, Milli Produktivite Merkezi Yay. 335, Ankara.
- Akbaş, F.; Uğur, S. (1944) *İçel Rehberi*, Cilt I, Mersin.
- Başgelen, N. (1998) *Geçmiş Zamanda Mersin*, Kentbank Yay., Mersin.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1929) *1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Hüsnütabat Matbaası, İstanbul.
- Cuinet, V. (1892) *Turquie D'asie (Geographie Administrative)*, Tome Deuxieme, Paris.
- Çakıroğlu, E. (1941) "Mersin şehir coğrafyası", *Coğrafya Araştırmaları*, 411-430.
- Darkot, B. (1988) "Mersin", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğt. Bak. Yay., C. VII, İstanbul.
- Develi, H. Ş. (1998) *Akdeniz'de İnci Kent Mersin*, Mersin Büyükşehir Belediyesi, Mersin.
- D.İ.E., *Genel Nüfus Sayımı*, 1945-1970 yılları arasındaki sayılar, Ankara.
- D.İ.E., (1994) *1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 33-İçel*, 1970 -1990 yılları arasındaki sayılar, Ankara.
- D.İ.E., *Genel Nüfus Sayımı Daimi İkametgaha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri* , 1980 -1990 yılları arasındaki sayılar, Ankara.
- D.İ.E., (2000) *Türkiye İstatistik Yıllığı 1999*, Ankara.
- D.S.İ., (1978) *Mersin-Berdan ve Efrenk Ovaları Hidrojeolojik Etüt Raporu*, Ankara.
- Dinler, Z. (2001) *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa.

- Erinç, S. (1952-53) “Çukurova'nın alüvyal morfolojisi hakkında”, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 3-4, 147-159.
- Göney, S. (1976) *Adana Ovaları I*, İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay. 2162, İstanbul.
- Issawi, C. (1980) *The Economic History of Turkey 1800-1914*, London.
- İçel Valiliği İl Çevre Müdürlüğü, (1998) *İçel İli Çevre Durum Raporu*, 154, Mersin.
- Kara, H. (1994) “Mersin-Erdemli arasında gelişen deniz turizmi, tarım alanları ilişkisi ve sorunları”, *Türkiye Coğrafyası Dergisi*, 3, 148.
- Karadağ, H.(1939) “Mersin ve Çukurova hakkında tarihi notlar”, *İçel*, 7-18.
- Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, (1998) *Ekonomik Rapor*, Mersin.
- Mutlu, F. (1941) “Mersin şehri nasıl ve ne zaman kuruldu”, *İçel*, 29-45.
- Özbek, H.; Dinç, U. (1984) “Çukurova'da verimli toprakların tarım dışı amaçlarla kullanılmasının sorunları”, *Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Seminer Dizisi:8*, Ankara, 58-72.
- Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Köy Hiz. Gen. Müd., (1991) *İçel İli Arazi Varlığı*, İl Rapor 33, Ankara.
- TCDD, (1965) *Mersin Limanı*, İzmir.
- Tolun- Denker, B., (1976) *Şehir İçi Arazi Kullanışı*, İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay. 2054, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi, (1982) “İçel”, Cilt V, İstanbul.